

УДК 81'23:81'42

Монахова Т.В.

НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНЕ ПРОГРАМУВАННЯ І СТРАТЕГІЧНЕ ТЕКСТОТВОРЕННЯ

У статті розглянуто співвідношення народницької, модерністської та постмодерністської стратегій текстотворення з трьома типами репрезентативних систем: візуальною, аудіальною і кінестетичною. Висунуто гіпотезу про те, що концепція стратегічного текстотворення корелює з теорією нейролінгвістичного програмування на лексико-семантичному рівні, й цей зв'язок може бути виявлений шляхом аналізу сенсорновизначених слів.

Ключові слова: стратегії текстотворення, візуали, аудіали, кінестетики.

Монахова Т.В. Нейролингвистическое программирование и стратегическое текстообразование. В статье рассматривается соотношение народнической, модернистской и постмодернистской стратегий текстообразования с тремя типами репрезентативных систем: визуальной, аудиальной и кинестетической. Выдвигается гипотеза о том, что концепция стратегического текстообразования коррелирует с теорией нейролингвистического программирования на лексико-семантическом уровне, и эту связь можно выявить путём анализа сенсорноопределённых слов.

Ключевые слова: стратегии текстообразования, визуалы, аудиалы, кинестетики.

Monakhova T.V. Neurolinguistic programming and strategical text-building. The article deals with the correlation of populist, modernist and postmodernist text-building strategies with three types of representational systems: visual, auditory and kinesthetic. A hypothesis that the concept of text-building strategy correlates with the theory of neurolinguistic programming at the lexical-semantic level is given, and this relationship can be detected by analyzing sensor words.

Keywords: text-building strategy, visual, auditory, kinesthetic

Однією з мовознавчих дисциплін, що активно розвиваються, на сьогодні є психолінгвістика. Накопичивши доволі багато спостережень і знань про сенсорне сприйняття середовища й мову та зв'язок між ними, лінгвістика разом із психологією випрацювала окремий науково-практичний напрям, що отримав назву *нейролінгвістичне програмування*. Нейролінгвістичне програмування розшифровується досить просто: «нейро» – процеси в нервовій системі людини, що відіграють важливу роль у формуванні людської поведінки, а також нейрологічні процеси у сфері сприйняття; «лінгвістичний» – мовні моделі; «програмування» – спосіб, за допомогою якого людина організовує своє мислення, включаючи думки і переконання, щоб зрештою досягти поставлених цілей [1].

Метою статті є порушення питання про співвідношення, зв'язок і кореляцію репрезентативних систем і стратегій текстотворення. Завданням є з'ясування, чи існує зв'язок між візуальним, аудіальним, кінестетичним і народницьким, модерним та постмодерним способами мислення, які відбиваються в мові. Гадаємо, цей зв'язок можливо виявити на лексико-семантичному рівні.

У нейролінгвістичному програмуванні ті шляхи, якими людина отримує, зберігає й кодує інформацію у своєму мозку (малюнки в уяві, звуки, відчуття, запахи, смаки), мають назву *репрезентативні системи*. Репрезентативна система – це спосіб прийому та передачі інформації, який залежить від типу нервової системи людини. Прийом та передача інформації може здійснюватися, окрім природної мови (*вербально*), як мінімум ще у два способи: образним мисленням й сенсорикою. *Образне мислення* – сприйняття світу у вигляді малюнка. Під *сенсорикою* розуміють біоенергетичний спосіб обміну інформації, за якого людина нічого не говорить і нічого не демонструє (може навіть і не спостерігатися), але при цьому передає інформацію, що її сприймають комуніканти [1].

Нейролінгвістичне програмування оперує терміном *предикати*. Його розуміння кардинально відрізняється від класичного мовознавчого тлумачення предикативності, хоч і пов'язане з ним. Предикати в НЛП – це сенсорновизначені слова, кількісне переважання яких у мовленні конкретної людини допомагає визначити її тип репрезентативної системи. У мовленні людини можуть переважати лексеми, що описують відчуття; слова, що номінують процес слухання і звуки; слова, що називають процес бачення, те, як людина споглядає щось [1].

Репрезентативні системи в НЛП називаються модальностями, кожна з яких має підсистеми – субмодальності. Субмодальності – це певні типові схеми сприйняття світу, що реалізуються в мовленні. Якщо попросити співрозмовника описати певну подію, можна простежити, яким чином в його свідомості відтворюється досвід, який він вербалізує [1].

Висуваємо **робочу гіпотезу**: народницька стратегія текстотворення може співвідноситися з візуальною репрезентативною системою, тобто в мовленні народників переважатимуть візуальні сенсорновизначені слова; модерністська стратегія текстотворення може співвідноситися з аудіальністю; постмодерністська стратегія тексто-

творення може співвідноситися з кінестетичною репрезентативною системою:

Народництво → візуали

Модернізм → аудіали

Постмодернізм → кінестетики

Розуміючи під народництвом, модернізмом і постмодернізмом специфічні способи добору й вживання слів, побудови текстів тощо в мовленні людей, маємо справу з трьома надзвичайно великими сукупностями ідіолектів – тип людей, чиє мовлення позначене народництвом, різновид людей, що говорять відповідно до модерністської стратегії текстотворення, і тип мовців-постмодерністів. Саме тому будь-які узагальнення й висновки будуть ускладнені індивідуальними мовленнєвими особливостями досліджуваних текстів. Очевидно, у подальшому доведеться вдаватися до контент-аналізу для перевірки гіпотези. Контент-аналіз – кількісний аналіз текстових масивів (підрахунок чогось у вибраному навмання зразку певних форм комунікації) – дає змогу підтвердити чи спростувати інтуїтивні враження дослідника у числах.

Народницька стратегія текстотворення ↔ візуальність.

Народницький дискурс загалом може бути співвіднесений з візуальністю через традиційно велику кількість різноманітних описів – пейзажів, інтер'єрів, *ти. Треба вмертвити тіло, встиг подумати. Схрестив на грудях руки, розслабив пальці, зняв напруження, нареши, припинивши дихання, довів серце до оніміння» [ВДП, 456-457].*

Однак слід зауважити, що тема тілесності в народницькій стратегії текстотворення позбавлена тієї оголеності, що притаманна модернізмові, і того часто непривабливого фізіологізму, що присутній у постмодернізмі. Табування теми тілесності, очевидно, відбувається в народницькій стратегії текстотворення саме через переважання візуального у текстах. Постмодерністи вербально «перебувають» у тілі, модерністи з їхнім одвічним прагненням протесту про тіло «кричать», а народники тіло «бачать», саме тому говорити про тілесність вважають за непристойне.

Окремий аспект цієї теми – гендерні дослідження, вивчення розбіжностей і особливостей в мопортретів, хронологічних описів подій, що вибудовуються у візуальний ланцюг з предметів, людей, довкілля.

Народницька візуальність полягає, можливо, не стільки у вживанні візуальних сенсорновизначених слів, скільки у загальному вра-

женні від тексту, що змальовує певні картини. У прикладі з тексту Євгена Пашковського «Безодня» наявні нейролінгвістичні предикати кін естетизму й аудіальності, однак загальний характер тексту є візуальним: *«А глупої осені снігопад прикидав намети і гримнув наказ прочищати шлях до їдальні та до бараку охоронців, де вівчарки кігтили підлогу й скавчали на ртутні шибки, – обвальна сніговиця скаженіла, падаючи на юрбу прокльонами неба, то один фіолетовий на мар мизі, згорбатілий лікар-отруювач присів, аби зігрітись, і ніхто його не шукав, потім привидом вирачував на подзвін рейки...»* [ВДП, 276].

Мовці-народники, так само, як і мовці-модерністи й постмодерністи, вербалізують відчуття людини. Так, у цитаті з тексту Миколи Закусила «Грамотка скорблячих» наявність кінестетичності в народницькій стратегії текстотворення засвідчено повною мірою: *«Плив у повітрі до ліжка. Легко приліг і вкрився ковдрою. Наказав легеням дихавленні жінок і чоловіків, а також ставлення до таких дослідів. Народники найчастіше дуже критично ставляться до проблеми гендеру, якщо це тільки не граматична категорія.*

Модерністська стратегія текстотворення ↔ аудіальність

Модерністська аудіальність може виявлятися в прямій номінації процесу й способів говоріння, наприклад: *«Він цілує її в плече під бретелькою сукні й бурмоче щось про своє розлучення, Дарка каже: «Заткнись, будь ласкавий», – і ще хоче додати: «А то я зараз закричу», тільки мужиських сповідей їй у цій хвилині бракує, – але вирішує облишити таку складну фразу до кращих часів, зосередившись натомість на поділянні ключем у двері, що вдається їй з третього разу»* [СС, 50-51].

Інколи значення «говоріння» може бути вжите дещо ширше – на позначення інших дій (контролювання, захоплення влади тощо), однак лексеми, що вживаються на позначення є сенсорновизначеними аудіальним лексемами: *«... операція була проведена блискавично, з допомогою хімічної зброї та колючого дроту...тепер вони зможуть остаточно навести порядок і оголосити вимріяну війну решті земної кулі, вони накажуть нам лягти долілиць на бруківку, а потім будуть командувати «встать – лечь», і ми вставатимемо, а потім знову лягатимемо за командою...»* [РЕК, 119].

Модерністська стратегія текстотворення також вербалізує візуальність. Оксана Забужко, зокрема, в одному зі своїх текстів прямо описує нейролінгвістичний процес візуальної пам'яті, коли певні об-

рази матеріального світу (предмети, в цьому випадку – портрети людей) закріплюються у спогадах у вигляді малюнків: *«Майже про всіх людей, що відіграли в її житті хоч трохи варту окремого епізоду ролі, в Дарки зберігся перший спогад – схований у пам'яті, як на дні шухляди, моментальний знімок іншого, чужого, за Бог його зна якими й прикметами з місця вирізненого, вихопленого оком з-поміж багатьох, з безладно захаращеного тла решти світу – як нехибна обіцянка майбутнього. Розкладені в ряд, ці знімки явили б низку найрозмаїтіших і найнесподіваніших ракурсів – від блискавичного поділяння, навпроти себе, очима в очі, що викреслює межі двома вольтовою дугою найкоротшого зв'язку (очі сині, очі сірі, очі зелені, всі з однаковим заворожливо-скляним блиском старовинного кришталю – все чоловічі очі: втім, як знати, які в цю мить у тебе?), – і до зроблених ніби прихованою камерою, коли об'єкт іще тебе не бачить і не підозрює, що йому судилося кимось для тебе стати, – ракурси профільні, у три чверті й навіть зі спини, точніше, з потилиці: потилиці часом бувають несамовито виразні» [СС, 23].*

Не бракує модерністській стратегії і словесних виявів кінестетичності.

Наприклад: *«Тому що насправді у тебе була сестра. Вона мала зябра і, замість ніг, підібганий скорчений хвостик – на манір рачка чи морського котика. Дівчинка-пуголовок, чоласта, як усі в вашому роду. Очі їй, напевно, ще не прокліпнулися, бо, зрештою, й не мала на що дивитися: довкола була тьма. І вогкість. І тепло. Воля клітин була – ділитися, невтримно й неперервно: мабуть, там, усередині, це мусить відчуватися подібно як коли тіло б'є несамовитий дроз, одначе без тої панічної кволости, котра опосідає при цьому нас, уже свідомих того, що тіло має бути слухняне...» [СС, 6].*

Модерністи декларують, озвучують, наголошують на певних ідеях. Їхня аудіальність виявляється як на рівні сенсорновизначених слів, так і на рівні інтенцій. Мета модерністів – говорити про заборонене раніше й говорити не так, як раніше. Говорити, сповідувати, дискутувати – основний намір модерністів. Головно, він і становить умовну аудіальність модернізму.

Постмодерністська стратегія текстотворення ↔ кінестетичність

Постмодерністська кінестетичність є найбільш безпосередньою серед усіх трьох стратегій текстотворення. Мовці-постмодерністи не просто словами розказують про свої відчуття, вони намагаються яко-

мога фізіологічніше описати організм людини, прагнучи викликати якомога більше органолептичних асоціацій: запахових, тактильних, смакових тощо. Говорячи про тіло, постмодерністи прагнуть викликати в реципієнта майже фізичну реакцію, це може бути огида, свербіж, відчуття запаху тощо.

Наприклад: *«(коли ж її руки в той момент були моїми руками, що огортали її відразу за всю поверхню тіла, трималися за кожну пору тіла, за кожен рецептор зосібна, мої рецептори продовжувалися її рецепторами, хоча це вже був явний надмір, адже наші мізки давно переплелися всіма нейронами і пульсували в єдиному ритмі, і в тому ж ритмі пульсувало на периферії внутрішнього зору яскравосинє світло, в полі дим іржавий, німа ковильна нить, яложений кожух). ... вона зі свого нутра взяла мене і повела за собою углиб. Не питай дороги, хоч трупом ляж»* [ІЗД, 100].

Цікавим моментом є зміна візуальної конотації на кінестетичну: *«... життя тримається і рухається саме завдяки їхнім неправильним вчинкам, завдяки їхнім не прогнозованим рухам, вони своїми пальцями зі слідами опіків і татуювань знищують із грубої затвердлої поверхні життя, ніби зі старої афішної тумби, всі нашарування і все гівно, яким це життя обростає, вони не дають йому кінцево затверднути і відмерти, вони здирають своїми жовтими від тютюну і порошу нігтями стару хвору луску з жирних боків життя, вони б'ють своїми злими кулаками йому по ребрах і нирках, вони кричать йому – давай, рухайся, підіймай свою жирну задницю, навіть не думай про спокій...»* [ЖАД, 389] – у наведеному фрагменті тексту лексеми, що зазвичай належать до сфери візуального – татуювання і жовтий – набувають кінестетичного відтінку: сусідство іменника татуювання поряд з іменником опіки передає передовсім болісні відчуття шкіри, а вираз жовті від тютюну нігті не просто номінують предмет (нігті) жовтого кольору з указанням причини появи кольору, конотаціями: гівно, яким обростає життя; бити по ребрах і нирках; жирна задниця а викликають неприємні кінестетичні враження і навіть ольфакторні асоціації – тобто читач може викликати у своїй пам'яті навіть запах тютюну, що лишається на пальцях курця.

Постмодерністська кінестетичність часто позбавлена естетичності, краси. Вона швидше викликає фізіологічно неприємні відчуття. Якщо мовці-народники, вдаючись до опису тілесності, прагнуть показати красу тіла, мовці-модерністи – відтворити реалістичність зображеного, то постмодерністи прагнуть епатувати, викликаючи про-

гнозовану огиду реципієнта. Тому й вживають лексеми з яскраво негативними тощо.

Візуальність, наявна в постмодерністських текстах, також часто переплетена з кінестетизмом, проаналізуємо:

«Якщо по правді, художник сьоні взагалі не може нічого толком назвати – всьо уже назване. Натомість його задача, як учив Пабло Пікасса, роздивитись довкруг – і вкрати саме лучче. І байдуже чиє воно, главне щоб пасувало, наче вєщ, куплена на секунді. Щоб, значить, ету назву не можна було зубами одірвать. Бо ж якщо ваяти по олдскулу і тужитись власним мозгом, шукать духмяні пампушки в коробках із сухарями, то можна ж докотитися до назв типу «Людина, що колекціонірувала піцу» або «Твій порок – закрита кімната, а ключ тіки в мене». А такі кравчучки народу непотрібні» [ШВЛ, 131-132] – говорячи про художника, ширше – митця, автор повсякчас вживає лексеми і авторські фразеологізми, що сприяють появі смакових, дистанційних, м'язових та інших фізичних асоціацій.

Як у всіх трьох стратегіях текстотворення, у постмодернізмі наявні абсолютно всі типи репрезентативних систем. Постмодерністська аудіальність, зокрема: *«Врешті мусив би взяти голос і я, однак немає в мене ні голосу, ні слуху, тому промовчу, тому виспівують моє CV сторонні кастелянші. Та повернімося до музики. Це була звичайна радіоточка. Наш «колгоспник», лише на венесуельський манір» [ІЗД, 113].*

Буває, наявні всі три репрезентативні системи, що співіснують у межах одного тексту, наприклад: *«Послухай, та він же мудака, чуєш, просто мудака він був разом зі своїм песеням. З таких, як він, тільки мудаки і виростають. Мені його анітрохи не шкода. Ти думаєш, він би змінився, якби виріс? Чорта з два. Я цих мудаків знаю напам'ять. Я їх за кілометр впізнаю. Я їх уже стільки бачив – просто з душі верне. Ох, брате, як я ненавиджу цю сволоту!» [ВОЦ, 17].*

Усі подальші дослідження з вияву аудіальності, візуальності чи кінестетичності стратегій текстотворення в українській мові повинні ґрунтуватися на великих текстових масивах і використанні статистичних методів. Очевидно, найбільш об'єктивні результати можна отримати, обстежуючи окремі ідіолекти письменників чи громадських діячів, мовлення конкретних телевізійних каналів чи видань. За допомогою моніторингу й обчислювання кількості візуальних, аудіальних і кінестетичних сенсорновизначених слів можливо зроби-

ти висновок про переважання однієї репрезентативної системи над іншими, а також виміряти це у відсотковому співвідношенні.

ЛІТЕРАТУРА

1. О'Коннор Джозеф, Сеймор Джон. Введение в нейролингвистическое программирование. Как понимать людей и как оказывать влияние на людей : Пер. с англ. А. Б. Бродского. / Предисл. Р. Дилтса, Д. Гриндера, Д. О'Коннора. 2-е изд., испр. – Челябинск : «Библиотека А. Миллера», 1998. – 272 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВДП – Вечеря на дванадцять персон: Житомирська прозова школа / Упоряд., передм., літ. ред. В. Даниленка. – К. : Генеза, 1997. – 544 с.

ВОЦ – Іздрик Ю. Р. Воцек & воцекургія / Юрій Іздрик. – К. : Фоліо, 1997.

ІЗД – Іздрик Ю. Р. Таке / Юрій Іздрик. – Харків : ВАТ «Харківська книжкова фабрика «Глобус», 2009. – 268 с.

ЖАД – Жадан С. В. Капітал / Сергій Жадан. – Харків : Фоліо, 2007. – 797 с. **ЖАД** – Жадан С. В. Капітал / Сергій Жадан. – Харків : Фоліо, 2007. – 797 с.

РЕК – Андрухович Ю. Рекреації. Романи. / Юрій Андрухович. – Київ : «Видавництво «Час», 1996. – 287 с.

СС – Забужко О. Сестро, сестро: Повісті та оповідання. / Оксана Забужко. – 4-те вид. – К. : Факт, 2009. – 260 с.

ШВЛ – Бриних. М. Шидеври української літератури. Хрестоматія доктора Падлючча. Том перший / Михайло Бриних. – К. : Laurus, 2013. – 264 с.